

Halval ajal vajame head nõu

Tarmo Soomere

Tänapäevases maailmas on end kehtestanud üks uus universaalne seadus. Riikide, regioonide ja tervete kontinentide edu ja konkurentsivõime on vaid nii hea, kui tõhus on nende oskus alगतada teadusuuringuid ning kasutada nende tulemusi jõuliselt nii majanduse arendamiseks kui ka riigi paremaks ülesehitamiseks.

Selle seaduse mõjuväljas saavad vältimatult kokku teadus ja poliitika. Kuigi need tunduvad vahel teineteise vastandina, on mõlemal teisele palju olulist öelda.

Teadus saab riiki ja majandust korralikult toetada vaid siis, kui riik ajab mõistlikku teaduspoliitikat ja pakub piisavat rahastust. Need kaks on riigi poliitilised sõnumid.

Nõu, mida riik vajab teaduse korraldamiseks, hakati kasutama juba enne Eesti taasiseseisvumist. Peaministrit ja valitsust nõustav teadus- ja arendusnõukogu (TAN) loodi juba 31. juulil 1990. Nüüd sai see uue koosseisu, varsti saab ka täpsustatud ülesanded ja uue nime TAIP.

Teadlaste vastus on mitmetahulisem. See ulatub uute teadmiste saamisest ja tööstusele vingete lahenduste pakkumisest sellise toeni, mis korjab kokku kogu maailma tarkuse ja katsub seda rakendada mõne valukoha ravimiseks. Seega märksa laiem missioon kui lihtsalt majanduse arengu või innovatsiooni toetamine.

Need riigid, keda tavaliselt kadestame, oskavad kasutada teaduspõhist infot ka poliitiliste otsuste ühe komponendina. Pole vahet, mis tasemel. Kas see on parima olemasoleva teadmise sõnastamine riigi, valla, linna või regiooni jaoks oluliste otsuste tegemisel. Olgu see tselluloositehas, tuumajaam, sadam või tuulepark.

Edukad riigid katsuvad kõigi poliitiliste otsuste tegemisel arvestada teiste argumentide kõrval konkreetse otsusega seonduva valdkonna parima teadmisega. Seda ühenduslüli teadusmaastiku ja poliitika kujundamise vahel kutsutakse teadusnõustamiseks.

Nagu igal uuel asjal, tuleb ka sellel läbi käia okkiline kogemuste omandamise tee. Euroopa Komisjoni teadusnõustamise kogemus koroonapandeemia ajast on esile toonud kolm olulist tahku. Kaks tunduvad triviaalsetena: nõu (ja selle andja) peab olema avalik ja kajastama parimat olemasolevat teadmist.

Kolmas rakurss on mõneti ootamatu. Et hea nõu kasutamine kriisiolukorras töötaks, peab see tulema volitatud nõustajalt. Teisisõnu, enne nõu küsimist tuleb kokku leppida, kellelt küsitakse, milline on protseduur ja kuidas jaguneb

vastutus. Selline kokkulepe välistab anonüümsed nõuandjad ja võimaldab aduda, kas nõuande taga võib olla kellegi (äri)huvi.

Mis valdkonnas või tasemel nõu vajatakse, on riigiti äärmiselt erinev. Sellegipoolest on kvaliteetse ja usaldatava nõu andmise põhimõtted universaalsed. Kolm esimest on eelneva valguses iseendastmõistetavad: sõltumatus, läbipaistvus ja vastutuse tajumine.

Veel mõned omadused on vältimatud. Soovitused peavad olema sellised, et neist ka realselt kasu oleks. Need peavad tuginema mitte ainult konkreetse valdkonna teadmisele, vaid arvestama ka inimeste käitumise eripära. Loomulikult peavad nad saabuma piisavalt vara ja olema nõu saajatele üheselt selgeks räägitud.

Mis ehk kõige olulisem: teadusnõustajal pole mandaati otsuseid teha. Tema asi on öelda, mis olukorras oleme, kuidas võiksime sellest välja pääseda või edasi liikuda ning mis võib juhtuda, kui soovitus ei õnnestu rakendada. Siis peab teadusnõustaja peatuma. Otsustamise õigus on vaid neil, kes on valitud seda tegema – poliitikutel. Pole vahet, kas see meile meeldib või mitte. See on demokraatia alus, et ühed soovivad, aga teised otsustavad. Selle mürkpunase joonega ei tohi mängida.

Valitsuse teadusnõustamisega on Eestis väike probleem. Põhiseaduse paragrahv 96 ütleb nimelt: «Vabariigi Valitsuse istungid on kinnised, kui valitsus ei otsusta teisiti.» Edasine oleneb sellest, kuidas põhiseadust tõlgendada. Talupojatarkus ütleb, et kui istung on kinnine, siis üldjuhul sinna minevad materjalid ei ole avalikud. Nii arvab ka põhiseaduse kommentaar. Avalikuks saavad materjalid siis, kui valitsus mingi asja ära otsustab.

Siit võiks järeldada, et valitsuse jaoks ette valmistatud soovitused ei pruugi olla avalikud. Olgu need siis COVID-19 tõrje teadusnõukoja, TANi või TAIPi soovitused. Valitsus valib soovituste seast need, mida peab vajalikuks ja võimalikuks täita. Vaid need saavad siis avalikuks. Edasi on kindlasti vajalik ja igati loomulik, et nõuandjad nimelt need soovitused ühiskonnale lahti räägivad. Et oleks selge, et need on teadlaste pakutud lahendused.

Ja kui tahta, et teadusnõustamine tooks rohkem kasu kui kahju, siis neist soovitustest, mida valitsus seekord ei pidanud võimalikuks rakendada, tuleb vaikida kui partisan ülekuulamisel. Sest muidu lõhutakse viimanegi usaldus raskel ajal.

[Ilmunud ajalehes Postimees 27. novembril 2021](#)